

TOLERANCA KOT PRAVNI IZRAZ

JANEZ KRANJC

Cesar Jožef II. je 13. oktobra 1781 izdal t. i. tolerančni patent.¹ Z njim je cesar dovolil luteranom, kalvincem in pripadnikom neuniatne grško-pravoslavne vere pravico do zasebnega izpovedovanja vere in bogoslužja, verskega pouka in cerkvene organizacije. Priznal jim je tudi državljansko enakopravnost s katoličani glede pravice do študija, javnih služb, napredovanja ipd. In čeprav je katoliška cerkev ohranila položaj državne vere, ki je imela edina javni status, so bile našete tri vere posledaj dovoljene oziroma dopuščene.

Tolerančni patent Jožefa II. je treba gledati v okviru sklepov vestfalskega miru iz leta 1648.² Ta je namreč ponovno vzpostavil načelo t. i. augsburškega miru,³ po katerem so se lahko državni stanovi prosto odločali o svoji verski pripadnosti. Odločitev posameznega zemljiškega gospoda je seveda veljala tudi za njegove podložnike.⁴ Posledica tega je bila kajpak verska prisila, ki pa se je sčasoma izkazala za neproduktivno. Cesar Jožef II. zato na začetku svojega tolerančnega patenta poudarja škodljivost verske prisile in veliko korist, ki jo ima za državo in za vero resnična krščanska strpnost (*wahre christliche Tolleranz*).⁵ Zato cesar dovoljuje zaseb-

¹ Besedilo gl. v: Vollständige Sammlung aller seit dem glorreichen Regierungsantritt Joseph des Zweyten für die k. k. Erbländer ergangenen höchsten Verordnungen und Gesetze, Erster Theil, Nr. 305, str. 263 in sl. Besedilo je objavljeno tudi na več spletnih straneh. Gl. npr. <http://www.evang.at/toleranzpatent.0.html>.

² Skupno ime za mirovni pogodbi, s katerima je bila končana tridesetletna vojna. Po štirih letih pogajanj, na katerih je sodelovalo 148 odposlancev, so ju sklenili 24. oktobra 1648 nemški cesar, nemški državni stanovi ter Francija (mirovna pogodba iz Münstra, ki je povzela dogovor iz Haaga) oziroma Švedska (mirovna pogodba iz Osnabrücka). Temeljni pomen vestfalskega miru je v tem, da poudarja suverenost posamezne države in pomen meddržavnega sodelovanja, s čimer je bilo v Evropi uvedeno načelo enakopravnih suverenih držav. Vestfalski mir je hkrati prvi primer pogodbenega reševanja oboroženih sporov. Več o tem gl. pri: Andreas Osiander, *The states system of Europe, 1640–1990: peacemaking and the conditions of international stability*, Oxford, 1994, zlasti str. 16 in sl.

³ T. i. augsburški mir so sklenili cesar Ferdinand I. in nemški državni stanovi. Razglašen je bil na državnem zboru v Augsburgu 25. septembra 1555.

⁴ Gre za znano načelo *Cuius regio, eius religio* (Čigar je oblast, tistega je tudi vera). To je ostalo temeljno načelo cesarstva vse do leta 1806.

⁵ Gl. Tolerančni patent Jožefa II.: Uiberzeugt eines Theils von der Schädlichkeit alles Gewissenzwanges, und anderer Seits von dem grossen Nutzen, der für die Religion, und dem Staat, aus einer wahren christlichen Tolleranz entspringet, haben Wir Uns bewogen gefunden den auspurgischen, und helvetischen Religions-Verwandten, dann denen nicht unirten Griechen ein ihrer Religion gemäses Privat-Exercitium allenthalben zu gestatten, ohne Rücksicht, ob selbes jemal gebräuchig, oder eingeführt gewesen seye, oder nicht. Der katholischen Religion allein soll der Vorzug des öffentlichen Religions-Exercitii verbleiben ...

no izpovedovanje navedenih nekatoliških veroizpovedi, s tem da ostaja skladno z določili vestfalskega miru, ki je bil del državne ustave, dopustno javno izpovedovanje le za katoliško vero. Zaradi tega molilni prostori dopuščenih nekatoliških veroizpovedi niso smeli imeti na zunaj vidnih znamenj, npr. zvonikov ali javnih vhodov. Nekatoliki so smeli imeti lastne duhovnike in šole, ki pa so bile pod nadzorom šolskih oblastev. Sodno pristojnost v verskih zadevah nekatolikov so imela deželna oblastva, ki pa so morala k odločanju pritegniti teologa prizadete veroizpovedi. Ker je šlo v vseh primerih nekatoliških veroizpovedi za zasebno izpovedovanje, duhovniki niso imeli pravice do cerkvenih dajatev, ki jih je bilo treba dajati javni, tj. katoliški Cerkvi.

S Tolerančnim patentom je postal izraz *toleranca* nesporno tudi pravni termin. Opredeljuje ga značilno stanje v družbi: na eni strani uradna vera, na drugi strani pa določene vere, ki so dopuščene, tj. tolerirane, čeprav niso na ravni uradne vere. Ne gre torej za stanje verske svobode, v katerem vsakdo prosto izbira svojo vero ali nevero, temveč za pravni in državni sistem z uradno vero, ki pa nima več izključnega monopola.

Izraz *toleranca* zato kaže na to, da se dopušča nekaj, do česar še ne obstaja pravica oziroma polna pravica. Prizadeti lahko zahteva le, da se mu dovoli zasebno izražati svoje prepričanje, s tem da to ne more imeti statusa uradne veroizpovedi. Toleranca je potemtakem predstopnja na poti k enakopravnosti oziroma verski svobodi.

Od Jožefovega Tolerančnega patenta do danes so se razmere temeljito spremenile. To velja tudi za versko področje, kjer že dolgo časa velja svoboda vere,⁶ kot za ostala področja družbenega življenja, na katerih so se uveljavile temeljne in človekove pravice ter svoboščine. Zato je morda nenavadno, da se izraz *toleranca* še vedno uporablja in to ne le v politološkem in sociološkem jeziku, temveč ga neredko srečamo tudi v pravnih aktih. Vprašanje, ki se vsiljuje, se ne nanaša le na pomen in pravno naravo pojma *toleranca*, temveč tudi na vpliv, ki so ga imele na njegovo vsebino omenjene spremembe.

Besedo *toleranca* danes srečujemo v najrazličnejših zvezah. Zlasti v pomenu splošne strpnosti do drugačnega bi lahko rekli, da gre za standardni izraz besednjaka politične korektnosti. Ker pa se večkrat pojavlja tudi v pravnih besedilih, daje vtis, da gre za pravni izraz. Težava izraza *toleranca* oziroma strpnost kot pravnega izraza je v njegovi neopredeljenosti oziroma različnih pomenih, ki jih ima. Za razliko od izraza *verska toleranca*, ki je bil jasno opredeljen, današnji, na eni strani zelo splošni izraz *toleranca*, na drugi strani pa različni pomeni tega

⁶ Gl. npr. 9. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Preambulo in 18. čl. Splošne deklaracije človekovih pravic ter 41. čl. Ustave RS.

izraza otežujejo njegovo uporabo v smislu tehničnega pravnega izraza. Izraz toleranca bi zato le težko šteli za pravni izraz.

Preden pa si ogledamo nekaj pravnih besedil, v katerih se ta beseda pojavlja, si kratko oglejmo, kakšen je bil njen prvotni pomen.

1. Beseda *tolerantia* v rimski antiki

Izraz toleranca izvira, kot vemo, iz latinščine. Rimskim filozofom je pomenil zmožnost potrpeti oziroma prenašati nekaj neugodnega. Tako po Ciceronovem mnenju odlikuje dušo modreca poleg veličine razsodnosti in preziranja usode tudi zmožnost prenašati tisto, kar je človeško.⁷ Za Seneko *tolerantia* spodbuja k tistemu, kar je težavno in neugodno, ter pravi »Kaj se obotavljaš?«⁸ Kvintilijan pa ugotavlja, da *tolerantia* tj. mirno prenašanje bolečine ne bo ostalo brez hvale.⁹

V spisih rimskih klasičnih pravnikov se beseda *tolerantia* ne pojavlja prav pogosto. Kadar se, ima beseda v glavnem isti, čeprav morda nekoliko bolj razvejan pomen kot smo ga srečali pri Ciceronu, Seneki ali Kvintilijanu. Tako npr. govori klasični pravnik Gaj v zvezi z zakupno pogodbo o plodovih, ki so bili zaradi višje sile poškodovani *plus, quam tolerabile est*, kar bi pomenilo bolj, kot je še sprejemljivo oziroma bolj, kot je mogoče še potrpeti.¹⁰ Neracij v zvezi s priposestvanjem govori o tem, da se šteje nepoznavanje tujega dejstva kot opravičljiva zmota, tj. zmota, ki jo je mogoče dopustiti (*tolerabilis error*).¹¹ Ulpijan po drugi strani pravi, da je v interesu gospodarjev, da se ne odreče pomoči tistim (sužnjem), ki jo utemeljeno prosijo, v primeru surovosti, lakote ali posega v telesno celovitost, ki ga ni mogoče prenašati (*intolerabilis iniuria*).¹² V zvezi z deli na rečnem bregu pravi Ulpijan, da je treba dopustiti le popravila (*refectio toleranda est*), ki ne ovirajo plovbe.¹³ Pavel, ki navaja Sabinovo mnenje, zanj pravi, da ga je najlažje sprejeti (*tolerabilissimam esse*).¹⁴ Iz Pavlovih besed bi lahko povzeli, da ni posebej navdušen nad nobenim od mnenj, da pa je Sabinovo še najbližje tistemu, kar se mu zdi prav.

⁷ Gl. Cic. *Paradoxa stoicorum ad M. Brutum* 4, 27: *Sapientis animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemptio fortunae ...*

⁸ Gl. Sen. *Epistolae morale ad Lucium* 67, 10: *... quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura et aspera hortatur ac dicit: 'quid cessas?'*

⁹ Gl. Quintilian, *Institutio oratoria* 2, 20, 10: *... tolerantia tamen doloris laude sua non carebit.*

¹⁰ Gai. D. 19, 2, 25, 6.

¹¹ Ner. D. 41, 10, 5, 1: *... quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.*

¹² Ulp. D. 1, 6, 2: *... sed dominorum interest, ne auxilium contra saevitiam vel famem vel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste deprecantur.*

¹³ Ulp. D. 43, 15, 1, 2: *Merito adicit "dum ne ob id navigatio deterior fiat": illa enim sola reffectio toleranda est, quae navigio non est impedimento.*

¹⁴ Paul. D. 28, 5, 18: *Sabinus: quaesitum est, si ... et hanc esse tolerabilissimam sententiam puto ...*

Beseda *tolerantia* pri rimskih klasikih torej nima nobenega pravnega pomena. Pri njej nikakor ne gre za tehnični izraz (*terminus technicus*), marveč za običajen izraz splošnega jezika, s katerim klasiki ne opisujejo pravnih, temveč dejanske situacije. Iz njihovega načina uporabe pa hkrati vidimo, da samostalnik *tolerantia* oziroma glagol *tolerare* ne pomenita določenega vedenjskega modela ali splošnega načela.

Nekoliko konkretnejši pomen je dobil glagol *tolerare*, ki mu je kasneje sledil tudi samostalnik *tolerantia*, v srednjem veku v zvezi z vprašanjem verske svobode oziroma dopuščanja drugih ver. Njegova vsebina najlepše izhaja iz poglavja v razpravi Tomaža Akvinskega, ki ima naslov *Utrum infidelium ritus sint tolerandi* (Ali je treba dopuščati obrede nevernikov).¹⁵

Čeprav je šlo v prvi vrsti za teološko vprašanje in razpravo, problem ni bil le teološki. Vprašanje se je namreč glasilo: Ali je v krščanskem kraljestvu mogoč obstoj dveh ali več veroizpovedi?¹⁶

To pa je seveda v prvi vrsti politično vprašanje. Državna vera je namreč (tako kot uradna ideologija v sekularnem času) pomemben vzvod politične moči.

Z vidika absolutne oblasti je enotna religija garant homogenosti in s tem stabilnosti družbe. Državni kult predstavlja skupni imenovalec in s tem sredstvo za krepitev konsistentnosti oblasti. Verska svoboda je zato njeno nasprotje. Za absolutno oblast pomeni verski pluralizem slabitev in destabilizacijo. V tem smislu daje Maecenas cesarju Avgustu naslednji nasvet: »Če torej hočeš postati v resnici nesmrten ... časti povsod in vedno božjo moč skladno z običaji očetov in tudi druge prisili, da jo častijo. Tiste, ki skušajo popačiti našo vero s tujimi običaji, jih zastraši in kaznuj in sicer ne samo zaradi bogov (kajti če nekdo ne spoštuje bogov, ne bo spoštoval ničesar več), temveč tudi zato, ker ljudje, ki postavljajo na mesto starih nove bogove, zapeljejo mnoge, da si začno oblikovati lastne postave, iz česar potem nastanejo zarote, cepitve in strankarstvo ter spletke, kar je vse prej kot koristno za državo. Zato tudi nobenemu ne dovoli, da bi bil brezbožec ali čarovnik in videc.«¹⁷

Prepričanje, da je za stabilnost in moč države potrebna enotna in za vse obvezna državna religija ni bilo značilno le za antiko in srednji vek. Srečamo ga tudi

¹⁵ Gl. Summa Theologiae, 2. 2, Quaestio 10, Articulus 11: *Utrum infidelium ritus sint tolerandi*. Zelo zanimivo opredeljuje problem verske tolerance Martin Luther, Vorlesung über das Deuteronomium Mosi cum annotationibus, 1525, WA, T. 14, 669: *Caritas omnia suffert, omnia tolerat, fides nihil suffert et verbum nihil tolerat, sed perfecte purum esse debet verbum*. Zelo zanimiva razmišljanja o verski strpnosti gl. pri Marko Uršič, Prava strpnost je pripravljenost sprejeti drugo in drugačno človeško resnico (referat na »Forum za dialog med vero in kulturo«, 9. aprila 2005 v Lovranu, (objavljeno na spletni strani <http://www2.arnes.si/~mursic3/Lovran%202005,%20o%20strpnosti.htm>).

¹⁶ Več o tem J. Lecler, Histoire de la tolérance au siècle de la Réforme, 1994, 9 in sl.

¹⁷ Cassius Dio, Rimska zgodovina 52, 36, 1–2.

v novoveški absolutni državi, pa tudi v sodobnih totalitarnih državah, ki vero seveda nadomestijo z uradno ideologijo.

V tem kontekstu je mogoče razumeti tudi preganjanje kristjanov v rimskem času oziroma pogoj, ki ga vsebuje tolerančni edikt cesarja Galerija. Ta je namreč dovolil kristjanom, da so znova kristjani in da znova gradijo svoja svetišča, če pri tem ne bodo posegali v obstoječi red.¹⁸ Prav zato je bil t. i. milanski edikt, s katerim sta leta 313 cesarja Konstantin in Licinij kristjanom in ostalim veram dovolila svobodno izpovedovanje vere,¹⁹ lahko samo začasna rešitev. Teodozij je, kot vemo, leta 380 proglasil krščanstvo za državno religijo²⁰ in nekaj let kasneje prepovedal stari rimski kult.²¹ Prepovedi zunanjih manifestacij drugačne vere je v času cesarja Justinijana sledila še zakonska opredelitev vsebine uradne vere in s tem tudi prepoved ne le drugih ver, temveč tudi odstopov od uradne linije v obliki herezij, zmot itd.²²

Monopol krščanske vere je kljub občasnim težavam zaznamoval Evropo, ki je bila dolga stoletja *orbis Christianus*. Njena krščanska identiteta je bila nesporna. Drugoverci z izjemo Judov, ki pa so bili za tisti čas poseben pojav, so bili praviloma tujci, zaradi česar njihov položaj ni predstavljal posebnega problema, ki bi zahteval sistemsko rešitev.

Kljub vsemu pa je zlasti po reformaciji, ki je zrušila mit verske enotnosti, vprašanje verske svobode postajalo vse bolj politično vprašanje. Razlog za to ni bila le slabitev katoliške Cerkve in krepitev različnih protestantskih veroizpovedi, temveč je konec srednjeveškega univerzalizma pomenil tudi začetek konca posvetne oblasti Cerkve. S tem pa se je odprlo vprašanje odnosa med Cerkvijo in državo oziroma vprašanje prostora Cerkve znotraj laične države.²³

Vse skupaj je seveda korenito spremenilo tudi vprašanje vere posameznika. Če je bil ta nekoč kot državljani vsaj načelno dolžan izpovedovati državno vero, je bilo to v laični državi vse manj samoumevno.

V tem razvoju, ki smo ga samo bežno skicirali, je bila (verska) toleranca samo prehodno obdobje med obvezno uradno vero in versko svobodo. Toleranca namreč predstavlja dopustno izjemo, saj je toleriranje v resnici samo dopuščanje (*permissio*). Pri tem dopuščene izjeme niso sprejete kot enakovredne, kar pomeni,

¹⁸ Gl. Lactantius, *De mortibus persecutorum* XXXIV, 5: ... *Ut denuo sint Christiani et conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant.*

¹⁹ Besedilo navaja Laktancij, *De mortibus persecutorum*, XLVIII, 2–22.

²⁰ Gl. Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius C. Th. 16.1.2 (= C. 1, 1, 1), pr.

²¹ Gl. Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius C. Th. 16, 10, 12 (392). Gl. tudi Impp. Arcadius et Honorius C. Th. 16, 10, 13 pr. (395) in C. Th. 16, 10, 14 (396).

²² Gl. npr. Iust. C. 1, 1, 5; Iust. C. 1, 1, 8, 12, C. 1, 1, 5, 3, C. 1, 1, 6, C. 1, 1, 7 itd.

²³ Splošno o tem gl. pri *W. M. Plöchl*, *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd. III, *Das katholische Kirchenrecht der Neuzeit*, Erster Teil, Wien, München, 1959, str. 46 in sl.

da dopušcanje ne pomeni (vrednostnega) odobravanja (*permissio non est approbatio*). Toleranca torej predpostavlja monopol državne vere. Zato z uveljavljanjem verske svobode izgubi svoj praktični pomen. Ker ni več uradne in dopuščenih ver, tudi ni več potrebe po verski toleranci, ki dejansko v svoji primarni obliki sploh ni več mogoča.

Ker pa jo še vedno srečujemo v pravnih besedilih, je na mestu vprašanje, s katerim smo začeli, namreč: kakšen je danes pravni pomen besede toleranca?

2. Beseda toleranca v sodobnih pravnih normah

Besedo toleranca oziroma strpnost srečamo v najrazličnejših pravnih normah, tako v splošnih pravnih aktih mednarodnih institucij kot tudi v domačem pravu različnih držav.

Prvi predpis, ki ga velja omeniti v tej zvezi, je Splošna deklaracija o človekovih pravicah.²⁴ Ta v 2. odstavku 26. člena določa, da mora biti izobraževanje »usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost²⁵ in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov in ohranitev miru.«

Pogodba o ustavi za Evropsko unijo omenja strpnost v zvezi z vrednotami Unije v 2. členu prvega dela. Ko namreč našteje vrednote Unije, nadaljuje, da so te vrednote »skupne vsem državam članicam v družbi, ki jo označujejo pluralizem, nediskriminacija, strpnost,²⁶ pravičnost, solidarnost in enakost med ženskami in moškimi.«

Slovenska ustava prepoveduje »vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.«²⁷

Podobno prepoveduje zbujanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti 300. člen Kazenskega zakonika RS. Za tistega, ki bi izzival ali razpihoval narodnostno, rasno ali versko sovraštvo, razdor ali nestrpnost ali širil ideje o večvrednosti ene rase nad drugo, je zagrožena kazen zapora do dveh let.²⁸

²⁴ Sprejela in razglasila jo je Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra 1948 z resolucijo 217 A (III).

²⁵ Angleški izvornik uporablja izraz tolerance (It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups ...).

²⁶ Francosko, angleško in nemško besedilo uporabljajo izraz toleranca (tolérance, tolerance, Toleranz).

²⁷ Gl. 1. odstavek 63. člena Ustave RS.

²⁸ Gl. 1. odstavek 300. člena KZ RS.

Krepitev tolerance oziroma strpnosti, ki naj bi preprečila tako ravnanje, je bila verjetno cilj razpisa, ki ga je leta 2001 objavil Urad za mladino Ministrstva za šolstvo, znanost in šport.²⁹ Ministrstvo je razpisalo financiranje *projektov in publikacij s področja strpnosti*. Ta nenavadna formulacija posredno kaže na kompleksnost pa tudi na vnaprejšnji vrednostni predznak samega pojma. Pojem strpnosti očitno že sam po sebi predstavlja za naročnika določeno vrednoto oziroma cilj. Ob tem kajpak ni povsem jasno, kaj lahko pomenijo raziskave s področja strpnosti, saj bi bilo vsekakor razumljiveje, če bi nekdo npr. raziskoval stanje strpnosti. Zato se ne zdi povsem nemogoče, da je bila v ozadju razpisa predvsem želja po politični korektnosti in ažurnosti.

Nekoliko bolj konkreten pomen besede strpnost srečamo v revidirani Evropski listini o vključevanju mladih v lokalno in regionalno življenje, ki ima status konvencije. Kot odgovor na priporočilo 128 jo je sprejel Kongres lokalnih in regionalnih skupnosti Evrope 21. maja 2003. V peti alineji 32. točke ta listina določa, da mora lokalna skupnost »prispevati k oblikovanju mrež organizacij in projektov, ki podpirajo nenasilje in strpnost v šoli in zunaj nje«. Strpnost se tu pojavlja skupaj z nenasiljem kot ena od predpostavk za mirno sožitje. Lahko bi rekli, da ima v tem primeru splošen pomen določenega načina vedenja in ravnanja.

Slovenski Zakon o osnovni šoli v sedmi alineji 2. člena med cilji osnovnošolskega izobraževanja določa: »vzgojanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin in s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi«.³⁰ Tudi v tem primeru nastopa strpnost kot vedenjski in mišljenjski standard v splošnem pomenu besede.

Izraz toleranca pa ima poleg socialnega tudi tehnični oziroma naravoslovni pomen. V medicini pomeni omejeno odpornost organizma na kvarne vplive zunanjih dejavnikov, še posebej strupov in žarčenj. V številnih tehničnih predpisih pa se nanaša na dovoljeno odstopanje od predpisane vrednosti.³¹ V tej zvezi se je

²⁹ Gl. Uradna objava št. 40-41/2001 z dne 25. 5. 2001 (Ob-49113).

³⁰ Gl. Zakon o osnovni šoli (uradno prečiščeno besedilo) (ZOsn-UPB1), Uradni list RS 23/2005 z dne 10. 3. 2005. Gl. npr. tudi avstrijski program druge stopnje osnovne šole (BGBl. II Nr. 134/2000 zulezt geändert durch BGBl. II Nr. 372/2005) ... Den Schülerinnen und Schülern ist in einer zunehmend internationalen Gesellschaft jene Weltoffenheit zu vermitteln, die vom Verständnis für die existenziellen Probleme der Menschheit und von Mitverantwortung getragen ist. Dabei sind *Humanität, Solidarität, Toleranz, Frieden, Gerechtigkeit, Gleichberechtigung und Umweltbewusstsein handlungsleitende Werte*.

³¹ V tej zvezi govorimo o dopustni nenatančnosti, o toleranci napak oziroma območju tolerance. Gl. npr. Pravilnik o tehničnih predpisih za toleranco mer in oblik pri jeklenih nosilnih konstrukcijah (Uradni list SFRJ, št. 41-569/1964, stran 763); Avstrijska uredba o določitvi toleranc za gnojila BGBl.Nr. 499/1987 ST0185: Verordnung des Bundesministers für Land- und Forstwirtschaft vom 7. Oktober 1987 über die Festsetzung von Toleranzen nach dem Düngemittelgesetz.

pojavi tudi izraz *ničelna toleranca*, ki pomeni, da ni dopustno nobeno odstopanje od konkretnega normativa.³²

Ta izrazito tehnološki pojem se je uveljavil tudi na področju družboslovja. Najprej se je v Združenih državah Amerike in Kanadi, nato pa tudi v drugih državah pojavil v obliki politike, ki ne tolerira niti najmanjšega odstopanja od določenega pravila. Na ta način je mogoče neodvisno od krivde, zmote ali morebitnih posebnih okoliščin kaznovati vsakega dejanskega kršitelja določenega pravila. Tako politiko so uvedli v mnogih ameriških šolah zlasti v zvezi z mamili in orožjem. Posebej znana je postala politika t. i. ničelne tolerance v času newyorškega župana Giulianija.³³ Takrat so skušali s strogim kaznovanjem tudi najmanjših prestopkov (npr. pitja alkohola v javnosti, beračenje, črne vožnje na mestnih avtobusih ali podzemski železnici itd.) vzpostaviti red v mestu in izkoreniniti kriminal. Politika ničelne tolerance je kljub pozitivnim rezultatom zelo sporna. Danes lahko srečamo izraz ničelna toleranca v različnih zvezah, npr. v zvezi z desnimi skrajneži,³⁴ alkoholizmom v prometu, drogami, sojenjem v nogometu ipd.

Iz naravoslovja je bil v družboslovje prenesen tudi izraz *aktivna toleranca*. Izraz, ki je znan zlasti v medicini,³⁵ prehaja v družboslovju meje jezikovne logike. Na določen način namreč prihaja v nasprotje s samim s seboj. Če je namreč toleranca strpnost, potem je (s)trpnost težko aktivna.

Slovenski filozof Marko Uršič³⁶ opredeljuje aktivno toleranco, ko pravi: »In prav v tem je bistvena razlika med zgolj pasivno in aktivno strpnostjo: pasivna toleranca se zadovolji z distanco, s politiko »nevmešavanja« (ki je sicer pogosto pravilna odločitev), aktivna toleranca – če to držo sploh še lahko imenujemo toleranca, morda bi bilo bolje govoriti o empatiji, »so-vživljanju« ipd. – pa se izpostavlja nevarnosti, da kaj izgubi, morda tudi kaj zelo pomembnega, če se v soočenju z drugim in drugačnim to izkaže za neresnično ali se relativizira.«

³² Gre za prevod izrazov Null-Toleranz, zero-tolerance, tolérance zéro itd. Gl. npr. razglas avstrijskega pravosodnega ministrstva, JMZ 30033A/2/I11/02: »... eine Null-Toleranz hinsichtlich der Kontamination derartiger Lebensmittel mit Listeria monocytogenes festgelegt wird.«

³³ Rudolph W. Giuliani je bil župan mesta New York od začetka leta 1994 do konca leta 2001.

³⁴ Gl. npr. sklep predsedstva nemške SPD z dne 20. avgusta 2007, zlasti tč. 14: Grenzen aufzeigen: Intervention und Null-Toleranz. Sklep je objavljen na spletni strani <http://stark-gegen-rechts.spd.de/servlet/PB/show/1722917/PV%2020%2008%2007%20BPT%20Rechtsextremismus.pdf>.

³⁵ Gl. npr. Gizi Wildbaum, Nir Netzer and Nathan Karin: Tr1 cell-dependent active tolerance blunts the pathogenic effects of determinant spreading (članek je objavljen na spletni strani <http://www.jci.org/cgi/content/abstract/110/5/701?ck=nck>), Denise Faustman, Vera Hauptfeld, Paul Lacy, and Joseph Davie, Demonstration of Active Tolerance in Maintenance of Established Islet of Langerhans Allografts (objavljeno na spletni strani <http://www.pnas.org/cgi/content/abstract/79/13/4153>).

³⁶ Gl. njegovo razpravo Prava strpnost je pripravljenost sprejeti drugo in drugačno človeško resnico, gl. zgoraj, op. 15.

Izraz *aktivna toleranca* srečamo tudi v pravnih virih. Nemški okvirni zakon o visokem šolstvu v četrti točki § 41 kot nalogo študentskih organizacij na visokih šolah (Studierendenschaften) omenja tudi nalogo spodbujati pripravljenost članov za aktivno strpnost in zavzemanje za temeljne in človekove pravice.³⁷ Žal zakon ne pojasni vsebine samega izraza. Verjamemo lahko, da je imel zakonodajalec jasno predstavo o tem, zakaj je uporabil obstoječo zvezo »*die Bereitschaft ihrer Mitglieder zur aktiven Toleranz ... zu fördern*« namesto bolj običajne oziroma lažje razumljive »*die aktive Bereitschaft ihrer Mitglieder zur Toleranz ... zu fördern*.« Glede na samo vsebino določbe seveda ni izključeno, da ga je pri iskanju ustrezne formulacije vodila predvsem želja po politični korektnosti.

3. Beseda toleranca v sodni praksi

Izraz toleranca se seveda pojavlja tudi v sodnih praksah različnih držav. Tu so njegovi pomeni nekoliko bolj razdelani kot v zakonih in drugih predpisih. Ob tem je zanimivo, da obstajajo največje razlike med različnimi pravnimi področji, oziroma točneje, med ustavnim in rednim sodstvom. Seveda je popolnoma nemogoče podati izčrpen pregled sodb, v katerih je uporabljena beseda toleranca. Omejili se bomo le na nekaj posameznih, značilnih primerov. Ker je naša sodna praksa v tem pogledu dokaj skromna, bomo v nadaljevanju omenili le nekaj sodb Evropskega sodišča za človekove pravice oziroma nemških in avstrijskih ustavnih ter rednih sodišč.

Evropsko sodišče za človekove pravice je v zadevi Jerusalem v. Austria leta 2001 med drugim ugotovilo, da morajo tisti, ki vstopajo v javno razpravo, kazati večjo stopnjo tolerance do kritike.³⁸ V konkretnem primeru je poslanka dunajskega mestnega sveta, ki hkrati deluje kot deželni parlament, Susanne Jerusalem

³⁷ Gl. Nemški okvirni zakon o visokem šolstvu (6. HRGÄndG) vom 8. August 2002 (BGBl I S. 3138), Punkt 4, Abs. 1, § 41: auf der Grundlage der verfassungsmäßigen Ordnung die politische Bildung, das staatsbürgerliche Verantwortungsbewusstsein und die Bereitschaft ihrer Mitglieder zur *aktiven Toleranz* sowie zum Eintreten für die Grund- und Menschenrechte zu fördern.

³⁸ As to the question whether the interference was necessary in a democratic society, the Court observed that the applicant was an elected politician and freedom of expression was especially important for elected public representatives. Private individuals and associations also laid themselves open to scrutiny when they entered the arena of public debate, and, since the IPM and the VPM were active in a field of public concern and the IPM had cooperated with a political party, they should have shown a higher degree of tolerance to criticism. The applicant's statements were made in the course of a political debate and, although not covered by immunity as they would have been in a session of the Regional Parliament, the forum was comparable to Parliament as far as the public interest in protecting the participants' freedom of expression was concerned. Therefore, very weighty reasons were needed to justify an interference with the applicant's right to freedom of expression. Gl. povzetek navedene odločbe ESCP na spletni strani <http://www.echr.coe.int/Eng/Press/2001/Feb/Jerusalemjudepress.htm>.

leta 1992 na seji tega organa v razpravi o pomoči staršem, katerih otroci so postali žrtve različnih sekt, med drugim dejala, da sta Institut zur Förderung der Psychologischen Menschenkenntnis in Verein zur Förderung der Psychologischen Menschenkenntnis sektu s totalitarnim značajem in fašističnimi težnjami. Obe društvi sta Jerusalemovo tožili. Prvostopenjsko sodišče je bilo mnenja, da v izjavi ni šlo za mnenje, marveč za navajanje dejstev, ki pa jih toženka ni bila zmožna dokazati. Zato je naložilo toženki preklic izjav in prepoved, da bi jih še ponavljala. Pritožbeno in vrhovno sodišče sta sicer razveljavili dolžnost preklica, z enako argumentacijo pa sta ohranili prepoved ponavljanja izjave. Jerusaleмова je sprožila postopek pred Evropskim sodiščem za človekove pravice zaradi kršitve 10. in 6. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Evropsko sodišče za človekove pravice je razsodilo, da je pomenila odločba avstrijskega sodišča kršitev svobode izražanja, ki je še posebej pomembna za izvoljene predstavnike ljudstva. Sodišče je poleg tega, kot smo že omenili, ugotovilo, da sta obe društvi s svojim javnim delovanjem vstopili v javno razpravo ter s tem postali predmet podrobnejše javne presoje. Zato bi morali pokazati večjo toleranco do kritike.³⁹ Beseda toleranca v tem primeru ne pomeni splošne strpnosti, temveč sposobnost oziroma celo dolžnost mirno prenašati (tudi neprijetno) kritiko.

Podobno stališče je v svoji odločitvi iz leta 2001 zavzelo tudi avstrijsko vrhovno sodišče. Po njegovem mnenju morajo politiki, ki se »zavestno izpostavljajo podrobni presoji javnosti in tiska, pokazati večjo stopnjo tolerance, še zlasti takrat, ko javno izjavljajo nekaj, kar kliče h kritiki.«⁴⁰ Pod vplivom zgoraj omenjene odločbe ESČP je avstrijsko vrhovno sodišče odločilo, da velja to načelo tudi za zasebnike, ki s svojo dejavnostjo stopijo na politični oder.⁴¹

V obeh primerih imamo, kot vidimo, opravlja s povsem konkretno obliko tolerance, pri kateri gre v bistvu za prenašanje nečesa neugodnega v primarnem pomenu latinske besede *tolerantia*. Zato bi jo v tem primeru verjetno težko slovenili z besedo strpnost.

Avstrijsko vrhovno sodišče pa je v eno od svojih odločitev izraz toleranca uporabilo tudi v splošnem pomenu. Ko je razsojalo o dopustnosti časopisnega oglasa proti odvetniški zbornici, v katerem je bila med drugim trditev, da odvetniška zbornica z načinom uveljavljanja disciplinske odgovornosti svojih članov

³⁹ Podobno formulacijo srečamo tudi v odločbi ESČP 6819 z dne 25. 1. 2007 *Arbeiter c. Autriche/v. Austria*, no/no. 3138/04 (Sect. 1).

⁴⁰ Gl. sodbo RS U OGH 2001/07/05 6 Ob 149/01g; odločba je objavljena na spletni strani sodišča: <http://www.ris.bka.gv.at/jus/>. Gl. tudi sodbo Ob 159/06k (v tem primeru je šlo za oglas v pustnem časopisu).

⁴¹ Gl. sodbo avstrijskega vrhovnega sodišča Ob 245/04d.

krši njihove človekove pravice ter škoduje klientom, je med drugim ugotovilo, da mora v interesu nadaljnjega razvoja, ki ga bosta vodila pluralizem in toleranca, pravica do svobodnega izražanja mnenj, ki je eden od bistvenih temeljev demokratične družbe, veljati tudi za izjave, ki vnašajo nemir, prizadenejo ali celo šokirajo. V tej sodni odločbi ima beseda toleranca splošen pomen strpnosti kot ene od odlik demokratične družbe.

Podoben pomen ima beseda toleranca tudi v nekaterih sodbah nemškega Zveznega ustavnega sodišča. Ko je npr. odločalo o vzgojnih ciljih šolske vzgoje, je to med drugim ugotovilo, da lahko država, neodvisno od vzgojnih ciljev staršev šoloobveznih otrok, zasleduje tudi lastne vzgojne cilje, da pa mora pri tem pokazati nevtralnost in strpnost (*Neutralität und Toleranz*) v odnosu do staršev. Kot dom vseh državljanov ne sme država po mnenju sodišča na noben način načrtno vplivati v korist določene politične, ideološke ali svetovnonazorske smeri oziroma se ne sme s svojimi ukrepi izrecno ali molče istovetiti z določeno vero ali svetovnim nazorom ter s tem ogrozati verski mir v družbi.⁴² Ob tem je treba vseeno opozoriti na to, da v tem primeru ne gre za versko toleranco v klasičnem pomenu besede, marveč za splošno strpnost do ljudi druge vere ali ljudi brez vere, ki je del splošne družbene strpnosti.

Na upoštevanje načela strpnosti opozarja Nemško zvezno ustavno sodišče tudi v zvezi s svojo odločitvijo o pravici državnih uslužbenk do nošenja muslimanske rute. V obrazložitvi svoje odločitve je sodišče med drugim ugotovilo, da je treba pri napetostih, do katerih nujno prihaja pri pouku otrok različnih svetovnih nazorov in veroizpovedi, iskati izravnavo ob upoštevanju zapovedi strpnosti (*Toleranzgebot*) kot izraza človekovega dostojanstva.⁴³ Beseda toleranca ima v tem primeru povsem splošen pomen strpnosti kot načina vedenja do drugačnega in drugega.

V enem od postopkov ustavne pritožbe⁴⁴ je nemško Zvezno ustavno sodišče v obrazložitvi svoje določitve med drugim zapisalo, da je verska svoboda kot del sistema temeljnih pravic in vrednot prirejena zapovedi strpnosti. Dialog z verskimi in svetovnonazorskimi manjšinami pomeni za odprto pluralistično družbo obogatitev. Po mnenju sodišča je pomembna naloga javne šole, da to izvršuje v duhu

⁴² Gl. 1 BvR 2780/06.

⁴³ Gre za t. i. *Kopfstuchentscheidung* 2 BvR 1436/02, ki jo je nemško Zvezno ustavno sodišče razglasilo 24. 9. 2002: tč. II, 2, 4b, aa: Für die Spannungen, die bei der gemeinsamen Erziehung von Kindern unterschiedlicher Weltanschauungs- und Glaubensrichtungen unvermeidlich sind, muss unter Berücksichtigung des Toleranzgebots als Ausdruck der Menschenwürde (Art. 1 Abs. 1 GG) nach einem Ausgleich gesucht werden.

⁴⁴ Gl. odločbo nemškega Zveznega ustavnega sodišča 2 BvR 1693/04 z dne 31. maja 2006, tč. 1 b) aa) in 2 a) bb). Odločba je objavljena na spletni strani sodišča http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rk20060531_2bvr169304.html

žive strpnosti (*gelebte Toleranz*), pri čemer naj bi navzočnost širokega spektra prepričanj spodbujala zmožnost šolarjev za strpnost in dialog. Tudi v tem primeru lahko besedo toleranca razumemo v splošnem pomenu strpnosti. Z izrazom *gelebte Toleranz* je sodišče bržčas hotelo poudariti, da ne zadošča le proklamirana strpnost, temveč mora ta obstajati v dejanskem življenju.

Nekoliko konkretnejši pomen ima beseda toleranca v odločitvi avstrijskega zveznega ustavnega sodišča.⁴⁵ To je novembra 1998 v pritožbi Jehovih prič odločilo zoper odločitev Zveznega ministrstva za šolstvo, kulturo in šport (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Sport), ki je zavrnilo njihovo priznanje kot zakonsko priznane verske družbe (Anerkennung als gesetzlich anerkannte Religionsgesellschaft). Ker ministrstvo ni odločilo pravočasno, so se Jehove priče pritožile na upravnem sodišču zaradi molka organa. Sodišče je ministrstvu naložilo izdajo odločitve v določenem roku. Ministrstvo je izdalo negativno odločbo, ki je med drugim Jehovim pričam očitala, da zase terjajo toleranco, ki jo nalašč in izrecno odrekajo državnim ustanovam in drugim verskim skupnostim. Tako stališče naj bi bilo nezdržljivo s položajem javnopravne korporacije.⁴⁶ Ustavno sodišče je odločbo ministrstva odpravilo zaradi kršitve načela enakosti pred zakonom. Po mnenju ustavnega sodišča je ravnalo ministrstvo svojevoljno, saj ni pravilno ugotovilo pravnega položaja, hkrati pa je premalo raziskalo dejanske okoliščine.

S tem je ustavno sodišče posredno sprejelo pomembno stališče, ki se nanaša na vsebino pojma toleranca oziroma strpnost. Iz njegovega razlogovanja, predvsem pa iz zavrnitve razlogovanja ministrstva namreč izhaja, da zapoved tolerance (*Toleranzgebot*) ni pogojena s strpnostjo drugega, marveč je vedenjski model, h kateremu je posameznik zavezan brezpogojno, tj. neodvisno od ravnanja drugega. To pa ustreza splošni predstavi o strpnosti, ki je v prvi vrsti obveznost v razmerju do drug(a)cn)ih.

Nasprotno tej v bistvu absolutni predstavi o toleranci je seveda predstava o toleranci kot o ravnanju v povsem konkretnem primeru. V tem smislu govori odločba avstrijskega vrhovnega sodišča o vzajemni toleranci (*wechselseitige Toleranz*), ko gre npr. za ravnanje solastnikov določene nepremičnine.⁴⁷ V konkretnem primeru je hotel eden od solastnikov štirinadstropne stavbe zgraditi osebno dvigalo, čemur sta nasprotovala ostala solastnika. Sodišče je bilo mnenja, da je treba pri vrednotenju vpliva načrtovane spremembe upoštevati le hujše posege v interese solastnikov. V procesu iskanja sporazuma je treba po mnenju sodišča upoštevati

⁴⁵ Gl. odločbo VfGH Erkenntnis Nr. 15124 z dne 3. 11. 1998. Odločba je objavljena na spletni strani <http://www.ris.bka.gv.at/vfgh/>.

⁴⁶ Gl. tč. 11 navedene odločbe. Gl. tudi tč. 5.

⁴⁷ Gl. odločbo OGH 5Ob93/06x z dne 27. 6. 2006. Objavljena je na spletni strani <http://www.ris.bka.gv.at/jus/>.

vzajemno dolžnost obzirnosti in vzajemne tolerance solastnikov pri tehtanju njihovih interesov (die wechselseitige Pflicht zur gegenseitigen Rücksichtnahme und wechselseitigen Toleranz der Wohnungseigentümer untereinander im Zuge einer Interessensabwägung).

Izraz vzajemna toleranca je avstrijsko vrhovno sodišče uporabilo tudi v primeru razveljavitve izročilne pogodbe.⁴⁸ V svojem razlogovanju je sodišče med drugim zapisalo, da je mogoče v razmerjih med starši in otroki zahtevati vzajemno toleranco in pripravljenost izogibanja in razčiščevanja sporov, ki presega sicer običajno mero pri osebnih družbah. Ta zapoved ravnanja ima po mnenju sodišča svoje meje v dopustnosti in nobena stran ga ne sme stopnjevati do zlorabe.

Zelo konkretno vsebino ima izraz toleranca (strpnost) tudi v revizijski odločbi avstrijskega vrhovnega sodišča, s katero je sodišče razveljavilo drugostopenjsko odločbo in znova uveljavilo odločbo sodišča prve stopnje.⁴⁹ V razvezni zadevi, v kateri je šlo za vprašanje krivde, je sodišče v obrazložitvi med drugim polemiziralo z odločbo sodišča druge stopnje. Pri tem pravi, da očitek drugostopenjskega sodišča tožencu, da si ni z vso previdnostjo in toleranco (strpnostjo) prizadeval iskati kompromisov, zadeva v enaki meri tudi toženko, saj bi se morala tudi ona s strpnostjo (toleranco) izogibati sporom ali jih reševati, ker bi s tem tožencu ne dajala nobenega povoda za obiskovanje gostiln. To toleranco žene je sodišče povsem pogrešilo pri uporabi motornega vozila, ki ga je vedno zahtevala le zase.

Iz zadnje ugotovitve je mogoče najbolje povzeti, da je sodišče uporabljalo besedo toleranca v pomenu pripravljenosti na dogovor oziroma pripravljenosti popustiti v povsem konkretnih okoliščinah. Toleranca zato ni mišljena kot nek splošen družbeni standard, temveč kot konkretno izhodišče za ravnanje oziroma reševanje problemov, ki so nastali v razmerjih med zakoncema. Bistvo tega izhodišča pa je v določeni pripravljenosti popustiti.

V praksi avstrijskega vrhovnega sodišča velja omeniti še en zanimiv primer uporabe besede toleranca. Srečamo jo v sodbi, s katero je vrhovno sodišče zavrnilo revizijo v preživninski zadevi.⁵⁰ Razvezani mož je zahteval vrnitev preživnine za čas, ko je njegova razvezana žena živela v zunajzakonski istospolni skupnosti. Sodišče je njegovemu zahtevku ugodilo, bivša žena pa je zoper sodbo vložila re-

⁴⁸ Gl. odločbo OGH 8Ob519/91 z dne 11. 4. 1991 ter odločbo 8 Ob 648/88 z dne 22. 12. 1988. Odločba iz leta 1991, ki zavrača revizijo odločbe iz leta 1988, povzema v tej točki njeno besedilo: ... daß zwischen Eltern und Kindern - der Beklagte ist der Sohn der Klägerin - eine über das sonst bei Personengesellschaften gewöhnlich zu fordernde Maß hinausgehende wechselseitige Toleranz und Bereitschaft zur Vermeidung und Bereinigung von Konflikten verlangt werden darf; dieses Verhaltensgebot findet freilich im Rahmen der Zumutbarkeit seine Grenzen und darf vom anderen Teil auch nicht missbräuchlich überfordert werden ...

⁴⁹ OGH 3Ob561/95 z dne 13. 9. 1995.

⁵⁰ OGH 6Ob28/07x z dne 16. 3. 2007.

vizijo, ki jo je vrhovno sodišče, kot smo že omenili, zavrnilo. Pri opredelitvi bistvenih značilnosti življenjske skupnosti vrhovno sodišče med drugim ugotavlja, da izvirajo iz občutka pripadnosti, duševne skupnosti, delitve veselja in trpljenja ter nudenja vzajemne pomoči. Upošteva dokaj široko sprejeto dogovorno naravo prokreacije potomcev in do določene mere dopustne spolne tolerance so bile po mnenju sodišča to tudi bistvene značilnosti zakonske življenjske skupnosti. Sodobna družba, kot ugotavlja sodišče, ne zatiska več oči pred raznolikostjo partnerskih odnosov, temveč jih vse bolj tudi tolerira.⁵¹ Iz zadnjega lahko sklepamo na to, da izraz toleranca v obravnavanem primeru ne pomeni samo strpnosti v smislu dopuščanja drugačnega, marveč sprejemanje nečesa kot nekaj dopustnega oziroma vrednostno sprejemljivega. Toleranca v tem pomenu torej izraža do določene mere pozitiven odnos do svojega objekta. Pri tem velja spomniti na to, da se strpnost pogosto, če že ne običajno, nanaša na dopuščanje nečesa, s čimer se ne strinjamo, oziroma česar ne sprejemamo kot svojega.

Od vseh navedenih odstopa pomen besede toleranca oziroma glagola tolerirati v sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi *Serif v. Greece*.⁵² Sodišče je v zvezi s pritožbo muftija iz mesta Rodopi v Trakiji, ki ga je grško sodišče obsodilo, ker si je v nasprotju z veljavnim zakonom in ob delni podpori svojih vernikov lastil položaj muftija, med drugim ugotovilo, da je naloga oblasti zagotoviti vzajemno toleriranje med nasprotujočimi si skupinami, ne pa da skušajo preprečiti vzrok napetosti s tem, da izključijo pluralizem.⁵³ Toleriranje bi v tem primeru lahko razumeli kot sobivanje brez nasilja, kar je seveda dokaj daleč od strpnosti v običajnem pomenu besede.

Naša sodna praksa v pogledu izraza toleranca oziroma strpnost ne ponuja nobenih novih pomenskih odtenkov.⁵⁴

⁵¹ Gl. odločbo OGH 6Ob28/07x: ... Gerade diese Wesensmerkmale, die aus dem Gefühl der Zusammengehörigkeit, der seelischen Gemeinschaft des Teilens von Freud und Leid sowie der Leistung von Beistand entspringen, bildeten mit Rücksicht auf die (mittlerweile überwiegend anerkannte) Abdingbarkeit der Zeugung von Nachkommenschaft und der - bis zu einem gewissen Grad zulässigen - Vereinbarung sexueller Toleranz auch in einer Ehe die wesentlichen Elemente der ehelichen Lebensgemeinschaft. Im Übrigen verschleße die heutige Gesellschaft vor der möglichen und tatsächlichen Vielfältigkeit partnerschaftlicher Beziehungen nicht nur nicht mehr die Augen, sondern toleriere diese auch zunehmend ...

⁵² 141 *Serif v. Greece*, no/no. 38178/97 (Sect. 2) z dne 14. 12. 1999. Sodba je objavljena na spletni strani <http://echr.coe.int/Eng/press/1999/dec/serif%20jud%20epresse.htm>.

⁵³ Gl. odločbo *Serif v. Greece*: ... The role of the authorities in such circumstances was not to remove the cause of tension by eliminating pluralism, but to ensure that the competing groups tolerated each other

⁵⁴ Gl. npr. odločbo Višjega sodišča v Ljubljani v zadevi I Kp 1050/2004.

Če torej strnemo zgoraj navedene primere uporabe besede toleranca v pravnih normah in nekaterih sodbah, opazimo, da ima izraz dokaj različne pomene. Pomeni lahko:

- pripravljenost (vzajemno) popustiti in s tem omogočiti mirno sožitje;
- prizadevanje, da se v sporu ali pri uveljavljanju nasprotujočih si pravic z vzajemnim popuščanjem doseže rešitev, ki bo sprejemljiva za obe strani;
- strpnost in nekonfliktnost, na katero se sklicujemo pri nasprotjih, ki izhajajo iz kulturno in religiozno utemeljenih vrednostnih opredelitev oziroma načina življenja;
- način uveljavljanja (stvarnih) pravic, ki obravnava tujo pravico na enak način kot lastno;
- tolerirati v pomenu dopustiti, čeprav se s tem ne strinjamo;
- tolerirati, tj. kot dopustno sprejeti nekaj, s čimer se bodisi strinjamo bodisi temu ne nasprotujemo;
- odstopanje od določenih tehničnih ali vedenjskih⁵⁵ standardov.

Domnevamo lahko, da bi se s podrobnejšim pregledom pravnih predpisov in sodne prakse, oziroma če bi razširili njihov krog, raznolikost pomenov še povečala. Iz povedanega pa ne izhaja samo to, da pomen izraza toleranca ni enoten, temveč tudi to, da nobeden od njegovih pomenov ni v prvi vrsti praven.

Zato se po vsem povedanem kajpak zastavlja vprašanje, ali gre pri izrazu toleranca za pravno ali zgolj za vedenjsko načelo.

4. Narava izraza toleranca

Nekateri vidijo v toleranci pravno načelo. Ob tem so pravna načela »vrednostna merila, ki kot pravna vodila usmerjajo vsebinsko opredeljevanje pravnih norm in njihovo izvrševanje.«⁵⁶ Pravna vodila so navadno vsebovana v ustavi, zakonih in drugih splošnih pravnih aktih oziroma so se izoblikovala v pravni praksi ali znanstvenem proučevanju prava. In čeprav je strpnost oziroma toleranca na nek način blizu tej opredelitvi, bi težko trdili, da gre pri pojmu tolerance oziroma strpnosti za pravno načelo, saj nima primarno pravnega pomena in tega tudi ni mogoče (natančno) opredeliti v kontekstu veljavnega prava oziroma po pravilih pravne logike.

Glede na različne pomene, v katerih srečamo izraz toleranca v pravnih normah in še bolj v sodni praksi, bi verjetno težko govorili o jasno opredeljenem pomenu

⁵⁵ Zlasti v primerih t. i. ničelne tolerance.

⁵⁶ Gl. Pravo, Leksikon Cankarjeve založbe, druga, razširjena in spremenjena izdaja, Ljubljana 2003, s. v. pravno načelo.

izraza toleranca. Toleranco navadno izvajamo iz človekovega dostojanstva. Kljub temu bi izrazu težko pripisali pravno naravo v materialnem smislu. Z njim se opredeljuje *način ravnanja in ne njegova vsebina*. Zato bi v današnjem pravu težko govorili o pravnem institutu tolerance. Če že, potem bi mu lahko pripisali značilnost, podobno generalni klavzuli v smislu interpretativnega in argumentativnega izhodišča. Proti v prvi vrsti pravni naravi pojma toleranca govori nenazadnje tudi način uporabe, ki je navadno bolj sociološki kot pa pravni.

Ne glede na povedano pa ostaja vprašanje, ali je mogoče toleranco tj. strpnost in spoštovanje v medčloveških odnosih šteti za pravno obvezujoče načelo ali obveznost oziroma, kje je prostor za toleranco v pravu.

Na toleranco (strpnost) se sklicujemo, ko gre za vrednostno opredeljena ravnanja, ki predstavljajo izraz naše svobode in s katerimi izražamo svoje verovanje, svetovni nazor in ostale vrednostne opredelitve. V sodobni liberalni državi ostaja to področje zunaj vplivanja pravnih predpisov in posegov državnih institucij, ki teh vsebin ne smejo presojeti v smislu njihove (ne)pravilnosti, (ne)resničnosti ali (ne)vrednosti. Pravni red lahko reagira le na tista tovrstna ravnanja, ki pomenijo dejanski poseg v tuje pravice oziroma napad na pravni red. Sicer pa je ta dolžan zagotoviti in varovati pravico posameznika, da lahko ravna v skladu s svojim prepričanjem in verovanjem.

Skladno s temeljnimi svoboščinami sodobne liberalne družbe (svoboda misli, opredelitve, vere itd.) spadajo vzgoja in razvoj osebnosti ter sprejemanje vrednostnih odločitev na področje odločanja posameznika in ne več državnih ali verskih institucij.

S tem pa seveda pravni red prepušča tudi urejanje medsebojnih odnosov na tem področju prizadetim posameznikom. V te odnose lahko poseže le v primeru, da pride do dejanskih posledic ali ogrožanja temeljnih vrednot sistema. Kljub temu pa v ta razmerja ne posega kot razsodnik o tem, kaj je prav in kaj ne, temveč kot avtoriteta, ki skrbi za spoštovanje pravnega reda in splošno sprejetih načel vedenja in ravnanja, med katere sodi tudi strpnost.

Toleranca je v svojem splošnem pomenu zato metappravna kategorija, ki omogoča sočasen obstoj in mirno uveljavljanje nasprotujočih si ali izključujočih se pravic, s tem da ob upoštevanju tujih pravic opredeljuje konkreten obseg in način uveljavljanja lastnih pravic. V tem pogledu bi lahko govorili o interpretativnem izhodišču, s pomočjo katerega je mogoče razmejiti dve nasprotujoči si pravici, ki se v določenem obsegu prekrivata. Pri toleranci gre torej za izraz pravne (in splošne) kulture, ki omogoča konkretno udejanjanje posameznih temeljnih pravic in svoboščin. V tem kontekstu bi verjetno lahko govorili o neke vrste splošnem pravnem načelu.

Uveljavitev načela enakosti, ki zajema enakost pred zakonom in zagotavlja vsem enake pravice, je pripeljala do tega, da določeni načini vedenja, pogledi, prepričanja itd. niso več predmet toleriranja, marveč se lahko uveljavljajo kot pravice, ki jih je konkretno socialno okolje dolžno spoštovati. Ne glede na to pa ostaja toleranca tisti blažilec, ki omogoča uveljavljanje posameznih pravic, ko te pridejo v konflikt z drugimi pravicami. Toleranca je neke vrste interpretativno orodje, s pomočjo katerega lahko v konkretnem primeru razmejimo nasprotujoče si pravice. V tem pogledu je toleranca del pravne kulture oziroma tisti kulturni minimum, ki omogoča mirno uveljavljanje nasprotujočih si pravic. Kot pripravljenost dobrohotno potrpeti, ko gre za nekaj pravno in vrednostno sprejemljivega, zmanjšuje možnost konfliktov v družbi.

Ob tem je bistvena prvina tolerance njena vrednostna opredelitev. Toleranca (strpnost) ni permisivnost, tj. brezbržnost in izmikanje soočenju s problemi. Bistvena prvina tolerance je vrednostna in racionalna opredelitev do tega, kaj je prav in kaj ne. Zato ne pomeni izogibanje konfliktom za vsako ceno in tudi ne dopuščanja česarkoli. K bistvu strpnosti spada tudi pripravljenost upreti se tistim ravnanjem, ki kršijo temeljna pravna načela in pomenijo izpodkopavanje veljavnega ustavnega reda.

To pa seveda odpira načelno vprašanje, ali gre še za isti pojem, ko srečujemo različne pozive na netoleranco do netolerance.⁵⁷ Po mnenju nekaterih je treba ljudi pripraviti do strpnosti tudi s silo. Poenostavljeno povedano bi to pomenilo, da bi bilo treba biti netoleranten do netolerantnih. Justus Wenzel o tem piše: »Proti netolerantnim toleranca ne more ostati v vsaki situaciji tolerantna, ker bi se sicer vdala; kljub temu pa ne sme, ko pravi ne in se zoper netolerantnega vede netolerantno, tudi sama postati določena oblika netolerance.«⁵⁸ Čeprav se lepo sliši, je vse skupaj bolj jezikoven kot pa vsebinski problem in je predvsem posledica nepopolne opredelitve. Upiranje zlu in nasilju, ne pomeni zanikanja strpnosti in z njo tudi nima nobene zveze. Toleranca je po svoji naravi kulturna in vrednostna kategorija. Zato ne pomeni zanikanja vrednot, temveč njihovo spodbujanje in krepitev. Prav zato ne more biti izgovor za nedejavnost in zapiranje oči pred resničnimi problemi.

Če se vrnemo k izhodiščnemu vprašanju, potem lahko ugotovimo, da toleranca oziroma strpnost danes ni v prvi vrsti pravni pojem. Zato ga znotraj pravnih norm tudi ne gre razlagati le s pomočjo pravne logike, temveč s pomočjo širšega razumevanja družbenih procesov in vrednot. In čeprav ni več potrebe po verski to-

⁵⁷ Tako stališče je npr. izražal plakat, ki je pozival na boj proti vojni: Dem Krieg keinen Frieden! Gl. npr. spletno stran <http://www.sjoe.at/content/oest/themen/milit/article/301.html>.

⁵⁸ Neue Zürcher Zeitung, 20. 11. 2004.

leranci, se potreba po strpnosti in toleranci v današnji libertarni družbi ni zmanjšala. Potrebna je namreč v razmejevanju različnih pravic in svoboščin, ki lahko ob svojem izvrševanju posežejo v pravice in svoboščine drugih.

SUMMARY

THE WORD »TOLERANCE« AS LEGAL TERM

As a legal term, the word *tolerance* came into being as religious tolerance. An apt example is the Patent of Tolerance of the Emperor Joseph II. In October 1781, Joseph II. issued this law to eliminate restrictions placed against the practice of the Protestant and Greek Orthodox religions. He allowed for them to hold private services and removed the exclusion of their members from civil service, university career etc. Despite this, the Roman Catholic religion remained the official religion and the only one that held public services.

Religious tolerance presupposes the existence of an official state religion. Other religions or denominations are tolerated in a fixed legal framework. Religious freedom thus in fact contradicts the existence of religious tolerance. It is giving the individuals the freedom to believe in, practice, and promote their religion of choice without interference or official harassment.

Despite the existence of religious freedom in most modern societies, the notion of tolerance is still quite often used in legal texts. In modern legal texts, however, the meaning of the word varies from case to case. Sometimes it refers to a general pattern of behaviour, while in other instances it is used to define concrete actions.

It can be said that tolerance is no more a legal term in a strict sense. It has become much more a cultural standard of behaviour that helps interpret legal norms in the event of conflicting interests and rights. As such, it is not conditioned by the concrete behaviour of others.